

ผ้าลาย

ผ้าลาย ย่อมาจากคำว่า ผ้าลวดลาย หมายถึง ผ้าดอก เช่น ผ้าลาย
จุดก็คือ ผ้าลายดอกเป็นจุด ๆ

สมัยโบราณ ไทยเริ่มมีผ้าลายใช้ โดยการสั่งซื้อมาจากอินเดีย ซึ่งสตรี
ไทยใช้เป็นผ้าถุง โจงกระเบนเป็นประจำ ผ้าชิ้นหนึ่ง ๆ จึงมีความยาวมากกว่า
ผ้าถุงธรรมดา ผ้าลายชนิดนี้เป็นผ้าดอกชักมัน กรรมวิธี คือ เมื่อพิมพ์ดอกแล้วก็
ลงแป้งให้แห้ง เอามาซักแห้ง โดยไม่ใช้น้ำผสมเพราะสีจะตก ค่อยไปซักด้วย
มือหุบด้วยตะลุมพุก เหยียบซักด้วยเท้า ค้างให้ตั้งแล้วเอาเบ้าจันทน์ให้เปียเงา
(กรมรัตน์ ลีศิวรานนท์, 2528 : 32)

กฎบัตร จันทวิษ (2521 : 18) ได้อธิบายถึงการทาลวดลายผ้า
ไว้ว่า "การทาลวดลายผ้ามีอยู่ 3 วิธี คือ ถ้าทอด้วยเส้นด้ายควบเรียกว่าลาย
บนหรือลายบวมถ้าเย็บปัก เรียกว่าลายปัก ถ้าผูกด้าย 3 กอ ไม่ถึงเสมอกันเรียก
ว่า ลายยก"

ผ้าลายมีปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทยหลายเรื่อง ใช้เป็นผ้าถุงของ
ตัวละครโดยทั่ว ๆ ไป

ในบทละครเรื่องอิเหนา กล่าวถึง การแต่งตัวของหนุ่ม ๆ ผู้มาชม
มหรสพว่า แต่งตัวถุงผ้าลายห่มผ้าไหมแพร ดังข้อความว่า

นักเลง เหล่าเจ้าผู้ดูฉาย

ถุงลายฉีกผ้าคักคักผมิใหม่

คักจริกปักหมับทา ไพล

ห่มแพรหนัง ไก่สอง เหลาะ

(อิเหนา : 57)

บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้บรรยายถึงการแต่งตัวของยักษ์หนุ่ม ๆ ที่ปลอมตัวมาชมมหรสพ ว่าต่างก็นุ่งผ้าลายคล้ายกับผู้คนทั่วไป ดังข้อความว่า

เป็นยักษ์หนุ่มนุ่งลายตะพานข้อม
 ลงเดินตามแนวทางกลางถนน
 ช้าพวกอสูร เหล่าชาวพล
 ปลอมปนเห็นวคูในบุรี

(รามเกียรติ์ ร.2 : 29)

ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนกล่าวถึงผ้าลายที่ตัวละครนุ่งไว้หลายตอน เช่นตอนที่ หมอความญุ่งแต่งตัว เมื่อเข้าไปก็นุ่งผ้าลาย ดังข้อความว่า

หมอความนุ่งลายใส่เสื้อ
 ประจู่เจือเวทมนตร์คลขยัน
 เจียรระบาคคาคจับบีบหนึ่งพลัน
 จักสรรเลือกล้วนแต่ควดี

(ขุนช้างขุนแผน : 22)

ตอนที่กล่าวถึงการแต่งตัวของเหล่าสาว ๆ เมืองพิจิตรก็บรรยายให้เห็นว่าล้วนแต่นุ่งผ้าลายหม่มผ้าสี ดังข้อความว่า

ทาขมื่น เหลืองจ้อยสอยไรจุก
 มีแทบทุกหน้าก้างบ้าง เย็บถุง
 แต่ละนางหน้านวนลชวนบารุง
 ใล่กลิ่นหอมฟุ้งสองพาททาง
 นุ่งลายห่มสี ไม่มีเสร์ำ
 ผักหน้าจับเขม่า เหมือนชาวต่าง
 คนหนึ่งรูปสาวชาวสาอวาง
 คุคล้ายนางคีนี่ เป็นนวลจันทร์

(ขุนช้างขุนแผน : 691)

ลิลิตพยุหยาตราเพชรพวง มีการกล่าวชมการแต่งตัวของเหล่า
 นายทหารที่เข้าร่วมกระบวนไว้ว่านุ่งผ้าลาย ห่มกุฎโต และสวมหมวก
 ดังข้อความว่า

พังสีลาศล้า
 ผูกเครื่องคาวนิลนา
 หันภาณนุ่งลายลา
 ห่มกุฎโตอวดอ้าง

มุงรา
 โศทรช้าง
 นาใส่ หมวกนา
 ใ้อให้ศึกแสง

(ลิลิตพยุหยาตราเพชรพวง : 141)

ผ้าลายนอกอย่าง

ลักษณะผ้าลายนอกอย่าง เป็นผ้าแบบโบราณที่มีกรรมวิธีการทำเหมือน
ผ้าลายอย่าง แต่ต่างกันที่ผ้าลายอย่างนั้น ช่างไทยเขียนลายส่งไปให้อินเดีย ส่วน
ผ้าลายนอกอย่าง เป็นผ้าที่แขกอินเดียลอกเลียนแบบทำส่งมาขาย จึงมีลักษณะ เป็น
ผ้าที่เขียนตามแบบลายไทยอย่างคดหล่น ไม่ถูกแบบเหมือนช่างจีนปั่นลายไทย
ฉะนั้นฝีมือเขียนลวดลายขาดเป็นห่วง ๆ และแข็งกระด้างไม่ค่อยอ่อนช้อย
(มณีรัตน์ ท้วมเจริญ, 2521 : 37)

ผ้าลายนอกอย่างที่หาขึ้นมานั้น ลวดลายไม่สวย ไม่ค่อยเป็นที่นิยมกับนัก
ราคาจึงถูก คนมีฐานะ ไม่สู้ดีมักจะนิยมซื้อใช้กันเป็นส่วนใหญ่ ผ้าชนิดนี้ชาวบ้านนำ
มาใช้นุ่งกันมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา (วิบูลย์ สีสวรรณ, 2530 : 198)

เผ้าทอง ทองเจือ (สัมภาษณ์ 16 เมษายน 2532) ได้อธิบายเพิ่ม
เติมว่า "ผ้าชนิดนี้ไม่ใช่เฉพาะชาวบ้านใช้เท่านั้น ยังนำมาขายในราชสำนักไทย
ด้วย พวกเสนาบดีซึ่งรับพระราชทานผ้าหัตถ์รายปี เป็นผ้าลายอย่าง ต้องถนอมผ้า
พวกนี้ไว้ใช้ เพราะในกฎมณเฑียรบาลกำหนดไว้ว่าถ้าใส่เสื้อผ้าเก่า ผ้าขาดเข้า
เผ้าก็จะต้องมีโทษ ถูกเขียนบ้าง เพราะฉะนั้นในการเข้าเผ้าประจำวันที่ไม่มี
พิธีรีตองสำคัญไม่มีแขกเมือง ก็จะนุ่งผ้าลายนอกอย่างเข้าเผ้าด้วย"

ผ้าลายนอกอย่างปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทยหลายเรื่อง เสภาเรื่อง
ขุนช้างขุนแผน กล่าวถึงผ้าชนิดนี้ตอนที่นางศรีมาลาเข้ามานุ่งในวันแต่งงานกับ
หลายงาม ดังข้อความว่า

ให้อาบน้ำทาแป้งแต่งกาย

นุ่งลายหม่มแพรสีต่างต่าง

ศรีมาลาผัดหน้าเป็นนวลปราง

นุ่งลายนอกอย่างหม่มสีจันทร์

(ขุนช้างขุนแผน : 880)

ในบทละคร เรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย กล่าวถึงตอนที่อิเหนาแต่งตัวนุ่งผ้าลายนอกอย่างลอบเข้าหานางมาทญารศรี ดังข้อความว่า

กวตชนงวงพัทตร์ผิวผ่อง
จับแสง เทียนทองส่องพระฉาย
ทรงภูษานอกอย่างวางชาย
ปิ่นแห่ง เพชรพรรณรายพรายตา

(อิเหนา : 194)

นอกจากใช้ เป็นผ้านุ่งแล้วในบทละคร เรื่องอิเหนา ยังกล่าวถึง ผ้าลายนอกอย่างว่ายัง ใช้ เป็นผ้า เจียรระบาคและชาย ไหวอีกด้วย ดังจะ เห็น ได้จาก การแต่งตัวของจรรกา ดังข้อความว่า

สอดใส่สนับเพลาภูษาทรง
ฉลององค์อินทร์ธนูหักทองขวาง
ห้อยหน้าลายทองแสแพรบาง
เจียรระบาคนอกอย่างกระสันทรง

(อิเหนา : 234)

การแต่งตัวของระคุมะงาคา ก็ใช้ผ้าลายนอกอย่าง เป็นชายไหว ดังข้อความว่า

ฉลององค์ศาตม่วงดวงดอก
 ชายโหวลายนอกระยับแสง
 คาคบั้นเหน่งเพชรเท่าเม็ดแดง
 ชายแครงแก้วระยับจับตา

(อิเหนา : 951)

ในบทละครเรื่องสังข์ทอง บทละครนอก พระราชนิพนธ์ในพระบาท-
 สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย กล่าวถึงการแต่งตัวของหนุ่ม ๆ ที่จะมาให้นาง
 รจนาเลือกคู่ ว่าต่างก็พยายามแต่งตัวอย่างเต็มที่ บ้างก็นุ่งลายนอกอย่าง
 คึงข้อความว่า

บ้างทาแป้งแต่งตัวดูฉาย
 นุ่งลายนอกอย่างหางปักสิ้น
 บ้างนุ่งห่มสมตัวตามจน
 สับสนอลหม่าน ไม่หลับนอน

(บทละครนอก ร.2 : 88)

ผ้าลายอย่าง

ผ้าลายอย่าง เป็นผ้าแบบโบราณชนิดหนึ่ง เดิมก็มีกรรมวิธีทำขึ้นมาจากผ้าชาวธรรมดาก่อนโดยทอเป็นผืนผ้า เสร็จแล้วนำมาซักให้หมดแป้งหรือทำให้เนื้อแน่น แล้ววางชิงกับหิน เรือน มีแผ่นไม้เป็นแม่ลาย ใช้หมึกทาบนแผ่นไม้ แล้วพิมพ์ลงบนผืนผ้าต่อ ๆ ไป จนเต็มผืนแล้วนำไปย้อมสี ถ้าจะให้มีความละเอียดเป็นสีอื่น ๆ ก็แต้มเมื่อย้อมแล้ว หลังจากนั้นจึงนำไปซักซักเงา ซึ่งแต่ก่อนใช้เปียในการซักซักเงา (วิบูลย์ ลีสุวรรณ, 2530 : 194)

ผ้าลายอย่าง ซึ่งเป็นผ้าที่นิยมกันมากในสมัยโบราณของไทยนั้นแบ่งออกได้เป็น 4 ชนิด คือ

1. ผ้าพื้นสี กลางผืนผ้าเป็นสีใดสีหนึ่ง เช่น แดง ขาว และชายผ้ามีลายกรวยหลายชั้น
2. ผ้าห้องลาย กลางผืนผ้าทำเป็นลวดลายเต็มทั้งผืน และชายผ้ามีลายกรวยหลายชั้น
3. ผ้าห้องลายและชายผ้ามีลายกรวยชั้นเดียว
4. ผ้าห้องลาย และ ชายชายผ้ามีลายกรวยชั้นเดียว

ส่วนลวดลายของผ้าลายอย่าง ซึ่งคนไทยประดิษฐ์ขึ้นนั้น มีลวดลายงดงามมาก เช่น ลายพรหมสีหน้า ลายทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ ลายเทพนม ลายก้านชดกิ้นนรธา รวมทั้งลายที่เลียนแบบธรรมชาติพรรณพฤกษา เช่น ลายดอกไม้ในช่องย่อมุม ลายดอกสี่กลีบ หรือลายประจายาม เป็นต้น (มณีรัตน์ ท้วมเจริญ, 2521 : 36)

ในสมัยอยุธยา ผ้าลายอย่าง เป็นผ้าที่ใช้เฉพาะของหลวงโดยช่างเขียนไทยรับราชโองการเขียนลายตัวอย่างส่งไปทอที่ประเทศอินเดีย มาระยะหลังผ้าชนิดนี้ได้กลายเป็นผ้าของคนมีฐานะดี เพราะมีราคาสูง ผ้าลายอย่างจะนำมาใช้เป็นผ้านุ่ง ถ้ามีกรวยมากชั้นสำหรับผู้ชายมีกรวยชั้นเดียวสำหรับผู้หญิง (ฉันทิพย์ กระแสสินธุ์, 2503 : 58)

ในวรรณคดีไทยเรื่องพระอภัยมณี ตอนที่อภิเษกสมรสศรีสุวรรณกับนาง
เกษรา ก็กล่าวถึงการแต่งตัวของเหล่าพวกบัณฑิตศิษย์วัดหนุ่ม ๆ ที่มาเที่ยวชมงาน
ว่าล้วนนุ่งผ้าลายอย่าง ดังข้อความว่า

พวกบัณฑิตศิษย์วัดชัคหลายอย่าง
เที่ยวลากหาง เดินข้ามตามฉนวน
เขาจับได้ให้แพรแสสีนวล
ออกเดินค่วนเสี้ยวลัดเข้าวัดวา

(พระอภัยมณี : 129)

บทละครเรื่องอิเหนา กล่าวถึงการแต่งตัวของอิเหนาและสังคามาระคา
คนหนึ่งว่า ทรงภูษาอย่าง ดังข้อความว่า

ภูษาทรงหลายอย่างต่างสีกัน
น้ำเงินทองห้องพันม่วงอ่อน
ต่างใส่ฉลององค์ลงกรณ
อินทร์นงงามอบสะบักปลาย

(อิเหนา : 428)

ในนิราศเคียนของนายมีกล่าวถึงผ้าลายอย่างไว้ที่น่าสนใจว่าผ้า
ชนิดนี้เป็นที่ปรารถนาของผู้ที่ค้ำองการมีฐานะทางสังคม ซึ่งสะท้อนให้เห็นค่านิยม
อย่างหนึ่งของสังคมในสมัยนี้ ดังข้อความว่า

อนงค์นาฏปรารถนาจะหาตัว
ไม่เล่นแก้วสูบผืนกินอาหิ
ให้รูปงามทรามชมอุคมดี
ลางสกรีปรารถนาหาขุนนาง
มีเงินทองบ่าวไพร่ เครื่องใช้สอย
จะนั่งลอยนวลเป็นนายนั่งลาชอย่าง
ชี้แต่เรือแก่งหึ่งลงนั่งกลาง
ไปคามาทางแถวชลมีคณพาย

(นิราศเดือน อ้างอิงจากวรรณคดีเบื้องต้น : 38)

ผ้าสมปัก

ผ้าสมปักหรือบางทีเรียกผ้าสองปักหรือผ้าถมปัก คือ ผ้าที่ทอด้วยไหม เพลาะกลาง พื้นผ้ามีสีและลวดลายต่าง ๆ มีขนาดกว้างยาวกว่าผ้านุ่งธรรมดา เพราะใช้ เป็นผ้านุ่งโจงกระเบน นิยมนุ่งกันมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา (มณีรัตน์ ห้วมเจริญ, 2521 : 39)

ผ้าสมปักมีหลายชนิด ได้แก่ สมปักบวม สมปักล่องจวน สมปักลาย สมปักริ้ว เป็นต้น (ฉัตรภัทร จันทวิษ, 2521 : 18)

เสฐียรโกเศศ (2521 : 63) ได้กล่าวถึงการใช้ผ้าสมปักไว้ว่า "ผ้าสมปักนั้นแบ่งเป็น 2 ชนิด คือ ผ้าสมปักลายสำหรับนุ่งเต็มยศชนิดหนึ่ง กับ สมปักไหมสำหรับนุ่ง เข้าเผ้าในเวลาปกติชนิดหนึ่ง"

พระมหากษัตริย์ตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยามักพระราชทานผ้าชนิดนี้ให้ เป็นเครื่องยศแก่ขุนนางหรือผู้รับราชการมีบรรดาศักดิ์ต่าง ๆ ใช้นุ่งตามยศ ความเหล่า เหมือนเครื่องแบบสมัยนี้ ซึ่งถ้าใครได้รับพระราชทานแบบไหนก็สามารถสั่งช่างให้ทำผ้าแบบเดียวกันไว้ใช้สับเปลี่ยนได้ ผ้าแสดงเครื่องยศนี้มี ผ้าประเภทสมปักบวม และสมปักกรวยเชิง เป็นผ้าใช้ในตำแหน่งสูงสุด เช่น ชั้น สมเด็จพระเจ้าพระยานุ่่ง สมปักริ้วหรือสมปักลาย เป็นผ้าที่ใช้ในตำแหน่งต่ำที่สุด สำหรับชั้นเจ้ากรม ปลัดกรมนุ่งเท่านั้น ส่วนผ้าสมปักอีกชนิดหนึ่ง คือ สมปักล่องจวน สำหรับผู้มีบรรดาศักดิ์เป็นหลวง เช่น นายเวรมหาดเล็ก ใช้นุ่งเวลาเผ้า พระเจ้าแผ่นดิน (มณีรัตน์ ห้วมเจริญ, 2521 : 39)

ผ้าสมปัก บรากลอยู่ในวรรณคดีไทยหลายเรื่อง เช่น ในบทละคร เรื่องคานหัง กล่าวถึงการแต่งตัวของเหล่าเสนานายทหารคนหนึ่งว่า นุ่ง สมปักสวมเสื้อครุย ตั้งข้อความว่า

ฝ่ายพลมนคริน้อยใหญ่
ก็โอ้อวดประกวคไต่ตามหน้า
นุ่งสมบัติ เลือครุษกรุษกรายมา
เห็นสาวซาเลื่องคาเมียงมัน

{คาหลัง (ฉ.1) : 550}

ในบทละครเรื่องอิเหนา กล่าวถึงการแต่งตั้งตัวของเหล่าราชวงศ์และ
ขุนนาง ในการต้อนรับแขกเมืองของท้าวคหาหว่าล้วนแต่่นุ่งผ้าสมบัติ คงข้อความว่า

ราชินิกุลขุนนางตำแหน่งนา
เข้ามาพร้อมพรังหึงสองฝ่าย
ต่างคนต่างนุ่งสมบัติลาย
คาด เลือครุษกรุษกรายคามทานอง

(อิเหนา : 238)

ผ้าสมบัตินี้จะเห็นว่ามีมาใช้เฉพาะการแต่งตั้งตัวของเหล่าขุนนางหรือ
นายทหารเท่านั้น คงจะเห็นได้ชัดในเรื่องขุนช้างขุนแผนซึ่งกล่าวถึงการใช้ผ้า
สมบัติไว้หลายคน เช่นคนเฝ้ากษัตริย์ของเหล่าขุนนาง คงข้อความว่า

ให้พลาชงามตาม ไปนั่งตรงตั้งของ
 ตามทานองพระหมื่นศรีสังข์ถ้วน
 ฝ่ายข้าเฝ้าเจ้าพระยาเวลาจวน
 ต่างก็ชวนกันเข้ามาหน้าพระโรง
 นุ่งสมบัติชักชายกราบกรึคเลียบ
 ผ่ากราบเห็บแนบหน้าคู่อำโอง
 พอเวลานาทีถ้วนสี่โมง
 เข้าพระโรงพร้อมหน้าข้าราชการ

(ขุนช้างขุนแผน : 588)

คอนค้อนรับแขกเมือง เหล่ามหาดเล็กขุนนางก็แต่งตัวนุ่งผ้าสมบัติตาม
 คาแห่ง คึงข้อความว่า

มหาดเล็กชาวที่มีเข้ามา
 แต่งตัวนุ่งผ้าเป็นจำละหรับ
 ขุนนางน้อยใหญ่เข้า ไปพลัน
 จักกันตามคาแห่งแต่ก่อนมา
 นุ่งสมบัติใส่เสื้อครุฑกรอง
 เจียคถมพานทองตั้งข้างหน้า
 จตุศคมภ์เวียงวังคลังนา
 คารวจใบซ้ายขวาก็เข้าไป

(ขุนช้างขุนแผน : 608)

ผ้าสักหลาด

ผ้าสักหลาด เป็นผ้าทอด้วยขนสัตว์ จัดเป็นผ้าเนื้อดี ผ้าชนิดนี้ภาษาเบอ์เซีย เรียกว่า Sakalat หมายถึง ผ้าขนาคกว้างอย่างดี เนื้อหนา บ้างว่ามาจากคำว่า Scarlet ในภาษาอังกฤษ ซึ่งแปลว่า สีแดงเลือดนก (ฉัตรภูธร จันทวิษ, 2524 : 56)

ผ้าสักหลาดที่ปรากฏในวรรณคดีส่วนมากจะนำมาใช้ เป็นเสื้อของทหาร คังที่ปรากฏในบทละคร เรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย อยู่หลายตอน เช่นกล่าวถึง การแต่งตัวของทหารพระรามไว้ตอนหนึ่งว่า ใส่เสื้อสักหลาด คังข้อความว่า

เกณฑ์พลยี่สิบสมุทรปลาย
 เข้ากองน้องนารายณ์เป็นทัพหน้า
 ใส่เสื้อสักหลาดคางคาก
 ถือกาสตราเช่น เขี้ยว เคี้ยวฟัน
 กองรองถือฉมวกพวกสิงถุ
 ผ้าหิพหั้นหุงดูขบขัน
 เสื้อป่าแมว เขาเป็น เหล่ากัน
 คาค เขี้ยวหมูคันถือธงรบ

(รามเกียรติ์ ร.2 : 535)

อีกตอนหนึ่งกล่าวถึงการแต่งตัวของ เหล่าทหารปืนว่า ใส่เสื้อสักหลาด โทกผ้ายันต์ คังข้อความว่า

ทหารปืนแบกปืนต้นคาง
 ใส่เสื้อสักหลาดผาคมุด
 บ้างโทกผ้าลงยันต์กับอาวุธ
 คาคคะกรุดคอก เขี้ยว เขี้ยวหมูคัน

(รามเกียรติ์ ร.2 : 626)

ผ้าสาณ

ผ้าสาณหรือผ้ากามะหลิก เป็นผ้าที่ทอด้วยขนสัตว์แถม ไหมมีลักษณะ เป็น
ผ้าขนสัตว์โบราณชนิดหนึ่งที่นิยมกันมาก เพราะ เป็นผ้าดีและมีราคาผ้าขนสัตว์ชนิดนี้
เดิมทอด้วยไหมกับขนอูฐผสมกัน ซึ่งแขกเปอร์เซียเรียกว่า "Shal"¹ นิยมนำมา
ใช้เป็นผ้าห่มและผ้าพันคอในฤดูหนาว (มณีรัตน์ ห้วมเจริญ, 2521 : 38)

ณัฐภัทร จันทวิษ (2521 : 17) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า "ผ้าชนิดนี้
ต่อมาทอด้วยขนแกะหรือขนสัตว์ชนิดอื่นบนไหมหรือฝ้าย จึงเรียก ไปอีกหลายชนิด
เลยทำให้ผ้าสาณหายสาบสูญไป"

วรรณคดีไทยเรื่องต่าง ๆ กล่าวถึงผ้าสาณไว้หลายลักษณะ เช่น นามา
ห่ม โภกศิระษะ ผ้านุ่ง ผ้าเกี้ยว เป็นต้น

ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน กล่าวถึงการนุ่งผ้าสาณไว้หลายตอน เช่น
การแต่งตัวของขุนช้างเพื่อเป็นเพื่อนบ่าวให้หลายแก้ว ขุนช้างก็นุ่งผ้ายกทอง ห่ม
สาณปักทอง ดังข้อความว่า

คิดแล้วอาบน้ำนุ่งผ้า
ยกทองของพระมหาละครให้
ห่มสาณปักทอง เยื้องย่อง ไป
บ่าวไพร่คามหลังสะพรั่งมา

(ขุนช้างขุนแผน : 179)

¹ ภาษาอังกฤษมีคำว่า "Shawl" แปลว่า ผ้าพันคอ

ตอนปลายงามจะ เข้าหานางศรีมาลา ก็กล่าวถึงการแต่งตัวของ
 ปลายงามว่านุ่งผ้ายก ไหม และห่มसानสีขาว ดังข้อความว่า

ลูบตัวหาน้ำอบคลบฟุ้ง
 แบ่งปรุงประ เجم เฉลิมหน้า
 สีซีผึ่ง เสกละลายด้วยวิชา
 แล้วนุ่งผ้ายก ไหม ไบ่ปลิว
 ห่มผ้าของประธานसानสี
 มีอชวาคว่าคลีหัดค้ำจิว
 แหวนทับหิมวง ใหม่ เอาใส่นี้
 ก็อ เข็ดหน้าผ้าเร็วแล้วคลา ไคล

(ขุนช้างขุนแผน : 835)

ในบทละคร เรื่องรามเกียรติ์ก็กล่าวถึงการใช้ผ้าसानเป็นผ้าโพกศีรษะ
 ดังข้อความว่า

สไบทรงบง เฉียงก็คำสั้น
 สังกวาลนิลมณีศรีใส
 กระทบค เกล้าเมาลี เซนซี ไพร
 โพกसानหน้าคอก ไม้คาศี

(รามเกียรติ์ ร.2 : 339)

บทละคร เรื่องคาหาลัง กล่าวถึง การนำผ้าสำนมาใช้เป็นผ้าถุง เช่น
ตอนที่กล่าวถึงการแต่งตัวของระตูประมาเส ดังข้อความว่า

บรรจงทรงสุคนธ์กลิ่น เกลา
 สนับเพลาพื้นแดงแสงศรี
 ภูษาสำนพื้นตระการ เขียวขจี
 สอกระพยับสีจุฑาราม
 {คาหาลัง (ล.1) : 492}

นอกจากนั้นผ้าสำนยังนำมาใช้ เป็นผ้าเขียวหรือผ้าคาดอีกด้วย ดังที่
ปรากฏในบทละครนอก เรื่องสังข์ทอง ดังข้อความว่า

พวกขุนนางต่างแต่งตัวลอง
 นุ่งยกทอง เขียวสำนสีหมากสุก
 บ้างนุ่งปลายพื้นทองลองนั่งลูก
 คูกระปุกกระปุกกรุษกราย
 (บทละครนอก ร.2 : 88)

ผ้าสุหรัค

ผ้าสุหรัค เป็นผ้าลายชนิดหนึ่งที่หาในเมืองสุหรัค ประเทศอินเดีย ชาวพื้นเมืองเมืองสุหรัคหาผ้านี้จากผ้าขาวซึ่งสั่งมาจากประเทศอังกฤษ นามาคิมพ์ ลาย ย้อมสีด้วยกรรมวิธีที่ไม่มีเครื่องกลจักรใด ๆ ช่วย งานเหล่านี้หาด้วยฝีมือ ตามบ้านราษฎร เฉพาะพวกเด็กและผู้หญิงเท่านั้น กรรมวิธีหาผ้าสุหรัคเริ่มจากนำ ผ้าขาวมาตัดให้ได้ขนาด ชักน้ำให้หมดแห้งและให้แห้งก่อนแล้ววางซึ่งบนพื้นเรือน เอาหมักหาบนแผ่นไม้แม่ลาย ซึ่งมีขนาดเท่าฝ่ามือ พิมพ์กลงทับพื้นผ้าก่อ ๆ กัน ไปจนเต็มผืนแล้วจึงเอาไปย้อมเป็นสี ถ้าจะให้ดอกเป็นสีอื่นก็ต้มเมื่อย้อมเสร็จ แล้วเอาเนื้อซักซักเงา ห่อผ้าเมืองสุหรัคจะนำผ้าขาวมาจำหน่าย และรับผ้าลายนี้ ไปแล้วส่งเข้ามาขายในเมืองไทย (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จันทวิษย์ , 2524 : 56)

ในสมัยก่อนผ้าลายชนิดนี้ เคยทำรายได้ให้อินเดียปีละหลายล้านบาท คนในเมืองไทยนิยมผ้าประเภทนี้มาก กล่าวกันว่าผ้าลายนี้พวกแขกอินเดียผลิตเป็นผ้า ลายสำหรับชาวไทยโดยเฉพาะ ปรากฏว่าชาวไทยแต่ก่อนรับผ้านี้เข้ามาใช้เป็นผ้า นุ่ง (วิทย์ พิณคันเงิน , 2506 : 5)

ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ (2503 : 61) กล่าวถึง ผ้าสุหรัค ไว้ว่า

ผ้าชนิดนี้เป็นผ้าจากเมือง Surat อันเป็นเมืองแขก สมัยโบราณพ่อค้า นำผ้าเข้ามาจำหน่ายในเมืองไทยมาก ครั้นถูกชาวไทยถามว่าเป็นผ้าอะไร แขก พ่อค้าก็ตอบว่า "ผ้าสุหรัค" หมายถึง ผ้ามาจากเมือง Surat ไทยเลยเรียกทับศัพท์จนติดปาก นิยมใช้กันมาก เป็นผ้าที่มีราคา สมัยก่อนใครนุ่งผ้าสุหรัค นิยมกัน ว่าเป็นผ้าดี พวกไพร่หาซื้อนุ่งกันไม่ได้ เพราะมีราคาแพงมาก

ผ้าสุหรัคมีปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทยหลายเรื่อง เช่น เรื่อง โคบุตร กล่าวถึงการแต่งกายของสนมสาวใช้ว่านุ่งผ้าสุหรัค ห่มผ้าเปลาะ ดังข้อความว่า

นางสาวใช้คลาไคลออกจากห้อง
มาจัดของ เบ็ดไซ่แล้วใส่ชั้น
นุ่งสุหรัคซัดเพลาะกูเหมาะะครั้น
กระแจะจันทน์น้ำอบกระหลบหา

(นิทานค่างลอนสุนทรภู่ : 611)

ในเรื่องพระอภัยมณี ได้กล่าวถึงผ้าสุหรัคไว้หลายตอน เช่น ตอนที่นางวาลีจะไปเฝ้าพระอภัยมณีก็แต่งตัวอย่างพิถีพิถัน นุ่งผ้าสุหรัค ห่มผ้าชมพู คึงข้อความว่า

แล้วเปิดกลีหวิดมให้ลมสัน
คิคน้ำมันคาราใหญ่ตั้งใจสอย
นุ่งสุหรัคจักกลีบจับตะบอย
ให้เรียบร้อยแลรากับขาววัง
แล้วก็ห่มชมพูมีฟูคิค
เห็นมิดซิคขึ้นชมด้วยสมหวัง
มาสู่ห้องสอง เฒ่าเล่าให้ฟัง
ฉันทลาไปในวังถวายตัว

(พระอภัยมณี : 345)

ตอนอภิเษกนางเกษรากับศรีสุวรรณ ก็กล่าวถึงการแต่งตัวของเหล่า
ขาววังที่นุ่งผ้าสุหรัคมาร่วมงาน คึงข้อความว่า

ข้าหลวงเหล่าขาววังยังกาคิค
นุ่งสุหรัคซัดแต่ล้วนแพรสี
หนุ่มหนุ่มเหล่าเจ้าผู้ลูกผู้คิ
เห็นสครีรูบงามคามเป็นพรวน

(พระอภัยมณี : 129)

ผ้าสีจันทร์

ผ้าสีจันทร์ เป็นผ้าฝ่ายชนิดหนึ่ง ซึ่งทอใช้กันมาตั้งแต่สมัยโบราณ ใช้กันแพร่หลายในอาณาจักรลานนา และสันนิษฐานว่า ชาวลานนาคงเป็นผู้ทอขึ้นใช้เอง ผ้าชนิดนี้เป็นผ้าที่คนธรรมดาใช้นุ่งห่ม ผ้าสีจันทร์ที่นิยมมีอยู่ 2 ชนิด คือ ผ้าสีจันทร์ขาว และผ้าสีจันทร์แดง ผ้าชนิดนี้นิยมใช้กันอย่างแพร่หลายมากระทั่งถึงสมัยสุโขทัย และสมัยอยุธยา ใช้เป็นผ้าห่ม และคักเป็นเสื้อ (วิบูลย์ สีสุวรรณ , 2530 : 42)

ผ้าสีจันทร์ปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทย 2 เรื่อง คือ เสภาขุนช้างขุนแผน และบทละครเรื่องอุณรุท ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนกล่าวถึงผ้าสีจันทร์ไว้ตอนที่พระไวยแต่งงานกับนางศรีมาลาว่านางศรีมาลานุ่งผ้าลายนอกอย่าง และห่มผ้าสีจันทร์ในวันงาน ดังข้อความว่า

ให้อาบน้ำหาบังแดดกาย

นุ่งลายห่มแพรสีค่างค่าง

ศรีมาลาผัดหน้าเป็นนวลปราง

นุ่งลายนอกอย่างห่มสีจันทร์

(ขุนช้างขุนแผน : 880)

ในบทละครเรื่องอุณรุท กล่าวถึงผ้าสีจันทร์ว่าใช้คักเป็นเสื้อของพวกเขา ทหารใส่เวลาออกรบ ดังเช่นทหารของพระอุณรุท ซึ่งแต่ละกองแต่งตัวต่างกันมีทั้งใส่เสื้อไหมค เลือกามะหยี่ และเสื้อสีจันทร์ เป็นต้น ดังข้อความว่า

ตัน เชือกใส่เสื้อ โหมคกรอง
เหน็บกระเป๋ียงทองงามสง่า
กองถักชัคคาบทุก โยธา
ใส่เสื้อสีฟ้าดวงสุวรรณ
ถักไปเลือกามะหิ์แดง
ทองพราษลายแข่ง เหน็บกันหยัน
ถักมาใส่เสื้อสีจันทร์
เหน็บสอดคริสสันฝักทอง

(อุณรุท : 383)

ผ้าหนัง ไก่

ผ้าหนัง ไก่ เป็นผ้าแพรชนิดหนึ่ง มีใช้ทั่วไปตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา
 ทอด้วยไหมโซบลา (Nep) ซึ่งทำให้ผิวผ้าเป็นหนังไก่ ผ้าหนัง ไก่มี 2 ชนิด คือ
 ผ้าหนัง ไก่ย่น และผ้าหนัง ไก่เอ็ง (กมรัตน์ สัตว์รานนท์ , 2525 : 33)
 ผ้าหนัง ไก่นี้เป็นผ้าที่ส่งมาจากเมืองจีนเหมือนผ้าแพรชนิดอื่น ๆ

ในวรรณคดีไทยกล่าวถึงผ้าหนัง ไก่ไว้ในเสภา เรื่องขุนช้างขุนแผน
 ตอนที่หลายแก้วบวช เผลอว่าใช้แพรหนัง ไก่มาตัดเป็นอังสะ ดังข้อความว่า

เอาผ้าขาวมาวัดคัดสง
 เย็บลงผี เข็มเหมือน เล็มเลียน
 คัดจิวรสไบตะ ไกร เจียน
 เย็บทับจับเนียนเป็นเนื้อเตี๋ย
 อังสะ นั้นแพรหนัง ไก่นุ่ม
 รังคุมหูไหมใส่เย็บเลีย
 มานั่งพร้อมล้อมหัวตัว เป็นเกลียว
 เอิกเกริกกราวเกรียวด้วยศรัทธา

(ขุนช้างขุนแผน : 51)

ตอนที่พระ ไวยเข้าเฝ้าพระพันวษา ก็กล่าวถึง การแต่งตัวของพระ ไวย
 ว่านุ่งผ้าม่วงท่มผ้าหนัง ไก่ ดังข้อความว่า

แล้วพระไวยอาน้ำชำระกาย
 กรายเข้าเคหาปลัดผ้าเก่า
 นุ่งม่วงสีไหลไหมตะเกา
 ห่มหนังไก่เบส่าบักเกาแท้

(ขุนช้างขุนแผน : 920)

บطلละครเรื่องอีเหินา ได้บรรยายถึง พวกหนุ่ม ๆ ชาวเมืองหมันหยาศที่
 มาชมมหรสพของหลวงว่า ล้วนนุ่งผ้าลาย ห่มแพรหนังไก่ ดังข้อความว่า

บัดนั้น
 ผูกประขามาสืบทุกถิ่นฐาน
 พวกผู้หญิงสาวสาวชาวร้าน
 เดินเที่ยวดูงานพล่านไป
 นักเลงเหล่าเจ้าผู้ดูฉาย
 นุ่งลายฉีกผ้าคักคักผมิใหม่
 คัดจรีคพิศม์บห่าไหล
 ห่มแพรหนังไก่สองเพลาะ

(อีเหินา : 57)

ในนิราศพระประธม กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ได้กล่าวถึงผ้าหนังไก่
 ไว้ในนิราศตอนหนึ่ง ดังข้อความว่า

บางสีทองชื่อพริ่อง	แพรศรี
หนังไก่ทุกคานมี	แก่เอ็ง
พอใจห่มตาปี	ไบบะ บ่อหนา
เห็นคอกควงเค่ง เค็ง	คิดต้องตาเรียม

(นิราศพระประธม : 271)

ผ้า โหมค

ผ้า โหมค เป็นผ้าที่ใช้กระดาษทองคัดเป็นเส้นเหมือนเส้นทองแล่งทอกับไหมสีต่าง ๆ หนังสือบันทึกเรื่องต่าง ๆ ของพระยาอนุমানราชชนกกล่าวถึงผ้า โหมคว่า "ผ้า โหมคมีหลักที่ทาคด้วยกระดาษทองคัดเป็นเส้นเหมือนเส้นทองแล่งทอกับไหมแล้วก็ เรียกแยกไปตามสีไหมเป็น โหมคเหลือง โหมคแดง โหมคเขียว" (เสฐียรโกเศศ, 2521 : 53)

ผ้า โหมคนี้ต่อมา ใช้กระดาษทองพันเส้นไหมทอกับไหมสีเป็นสายเหมือนแพรลายทอง ถ้าทามาจากอินเดียเรียก โหมคเทศ ถ้าทามาจากญี่ปุ่นเรียก โหมคญี่ปุ่น ผ้าชนิดนี้คงมีหลักอยู่ตรงที่ทาคด้วยกระดาษนั่นเอง (ณัฐภัทร จันทวิช, 2521 : 53)

ผ้า โหมคนิยมนำมาใช้ เป็นเสื้อและอาจจะใช้เป็นผ้าถุงด้วย ดังที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทยหลายเรื่อง

ในเสภาขุนช้างขุนแผน ตอนที่หลายงามและขุนแผนเข้าเฝ้าสมเด็จพระพันวษาหลังจากชนะศึก เชียงใหม่ พระพันวษาจึงพระราชทานรางวัล เสื้อผ้ามากมายทั้ง เสื้อโหมคเทศ แพรจีน ผ้าม่าน และผ้าสมปัก ดังข้อความว่า

แล้วจึงตรัสสั่งคลังวิเสท

ให้จัด เสื้อโหมคเทศอย่างกำนแย่ง

แพรจีนควงหุดคานสำนสีแดง

ทั้งสมปักตามค่าแห่งขุนนางใน

(ขุนช้างขุนแผน : 878)

บทละคร เรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธ-
เลิศหล้านภาลัย กล่าวถึงผ้าไหมคไฉ้หลายคอน เช่นกล่าวถึงการแต่งตัวของ
พระรามว่า ฉลององค์ด้วยไหมคเทศ และภูษาภค คังข้อความว่า

ภูษาภคแย่งยุคครุฑอัค
โจงกระหวัด ไวร้างทางหงส์
ไหมคเทศรีวทองฉลององค์
กระสันทรง เจียรระบาคคาคหับ

(รามเกียรติ์ ร.2 : 508)

บทละคร เรื่องอิเหนา กล่าวถึงการแต่งตัวของอิเหนาคอนเข้าเฝ้าว่า
ใส่ฉลององค์ไหมคสีม่วง คังข้อความว่า

สรระสรงสุคนธ์บนทอง
สอดใส่สนับเพลาเพราตา
ภูษาเชิงกรวยรุจี
ฉลององค์ไหมคม่วงควงระยับ
เจียรระบาคคาคหับสลับลี
บั้นแห่งลงยาราชาวตี
หับทรวงควงมณีเจียรระไน

(อิเหนา : 277)

ตอนที่บรรยายการยกกระบวณหัพ ไปสงครามก็กล่าวถึง เหล่าระ เคนทั้ง
หลายว่า ใส่เสื้อ โหมคต่าง ไปจากเหล่าทหารอื่น ๆ ดังข้อความว่า

พวกสันหัดอชาชิกาหณ์
ใส่เสื้อ เขียวคั่นเป็นชั้นช่อง
เหล่าระ เคนใส่เสื้อ โหมคทอง
เกี่ยวลี้หับหิมกรองกรุษกราย
(อิเหนา : 663)

ในบทละคร เรื่องรามเกียรติ์ พระราชินีพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระ
พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก กล่าวถึงผ้าโหมคว่า นำมาใช้เป็นภูษาทรงด้วย
ดังปรากฏตอนที่บรรยายถึงการแต่งตัวของพระพรตและพระอนุชา ดังข้อความว่า

สองกษัตริย์ชำระสระสนาน
ทรงสูคนธำธาร เกสร
สนับเพลา เครือสุวรรณเชิงงอน
อุทุมพรภูษา เชษฐาทรง
พระอนุชาผ้าพื้น โหมคทอง
เกี่ยวกรองแย่งยกกระหนกหงส์
ชายแครงชาย ไทวฉลององค์
สัง เวียนวงทรงประพาสพื้นคา
(รามเกียรติ์ ร.1 (ล.4) : 221)

ผ้าไหม

ลักษณะผ้าไหม เป็นผ้าทอจากเส้นไหมอย่างดี เส้นไหมได้จากตัวไหม ซึ่งให้ใยไหม เป็นเงางามมาก และเหนียวพอที่จะเอามาทอเป็นผ้าไหม ซึ่งมีทั้งแบบเรียบ ยกดอก และเป็นลวดลาย (ณัฐภัทร จันทวิษ , 2524 : 57)

อมรัตน์ สีควรานนท์ (2526 : 18) อธิบายถึงประวัติความเป็นมาของการค้นพบไหมว่า

จีนเป็นชาติแรกที่พบไหมและนำมาใช้ทอเป็นผ้า คือ เมื่อ 2640 ปีก่อนคริสต์กาล จักรพรรดิหวังตี้ทรงเห็นว่า คันหม่อนซึ่ง ไว้ดูแลในอุทยานมีใบปรุน ใบหมัก จึงให้แม่เหลืไปตรวจดู พระนางทรงพิจารณาเห็นว่า มีหนอนชาวกำลังกินใบหม่อนอยู่และมีใย เป็นมันรอบตัวของมัน จึงทรงเอาตัวหนอน (คักแค้) เข้าวังเพื่อศึกษาดู วันหนึ่งบัง เอ็มรุ้งคักแค้รังหนึ่งตกลง ไปในถ้วยน้ำชา ทรงเห็นเส้นไหม เป็นเงาสวยงามแยกออกจากตัวคักแค้ จากเหตุการณ์นี้ไหมจึงถูกค้นพบ

หลายศตวรรษต่อมาสิ่งทอไหมก็ได้แพร่หลายไปทั่วโลกแม้กระทั่งประเทศไทย ซึ่งเล่ากันว่าประเทศที่รู้จักการเลี้ยงไหมเป็นลำดับที่สอง คือ เกาหลี โดยชาวจีนผู้ลี้ภัยทางการเมือง ได้นำเอา ใยไหมคักคัว ไปด้วย ชาวจีนผู้ไปศึกษาการเลี้ยงไหมจากชาวเกาหลีอีกทอดหนึ่ง ต่อจากนั้นจึงแพร่หลายไปยังประเทศต่าง ๆ จนทำให้ไหมได้สมญาว่าเป็น "ราชินีแห่งใยผ้า" (อัจนราพร ไสละสูตร, 2519 : 77)

ในวรรณคดีไทย กล่าวถึงผ้าไหมที่นำมาใช้เป็นผ้าถุง ผ้าห่ม และฉลองพระองค์ ดังที่ปรากฏในบทละครนอก เรื่องสิงหนไตรภพตอนหนึ่ง ซึ่งกล่าวถึงการแต่งตัวของเหล่านางสนมว่า ถุงผ้าไหม คังข้อความว่า

บ้างอาบน้ำราผ้าหาแป้งผัด
ให้ข้าอัครมณีนีให้ใส่ส้มมะขาม
นุ่งผ้าไหมใส่แหวนทองแค่สองขาม
จะคอยตามเสด็จท้าวเจ้าพระษา

(บทละครนอก ร.2 : 99)

ในบทละคร เรื่องดาหลังก็กล่าวถึงการแต่งตัวของบัณฑิตว่า
ฉลองพระองค์ด้วยไหมทอง ดังข้อความว่า

แล้วทรงภูษิตบรจง
ฉลององค์ไหมทองผ่องใส
เจียรระบาครัคองค้อไฟ
เข็มขัดเพชร เครื่องไตร เรืองรอง

{ดาหลัง (ล.2) : 106}

เสภาขุนช้างขุนแผนกล่าวถึงการแต่งตัว ห่มผ้าม่วงไหมของเหล่าสาว ๆ
ซึ่งมาเที่ยวในเทศกาลไหว้พระของชาวบ้านที่วัด ดังข้อความว่า

เป็นเทศกาลชาวบ้านมาไหว้พระ
เสียง เอะอะ เรือแพออกแออัด
แข่งกัน ไบมาอยู่หน้าวัด
บ้างซัก เพลงปรบไก่ใส่เพลงเรือ
นางสาวสาวโอ้อวดประกวดกัน
ห่มสีสันม่วงไหมล้วนใส่เสื้อ
เอาโคกคั้งหึ่งคู่อยู่ท้ายเรือ
บ้างบูเสือบูหนังคั้งหมอนอิง

(ขุนช้างขุนแผน : 1175)

คอนที่นางสร้อยทองสร้อยฟ้าจะ เข้า เฝ้าพระพันวษานางทั้งสองก็แต่งตัว
นุ่งผ้ายกทอง และห่มผ้าพื้น โหม คึงข้อความว่า

กระหมวกมุ่นมวยผมกุสมหัทธน์
 ปิ่นปักถวาวแววแก้วกุดั่น
 แขนมวยตัวขบพญาลาวัณย์
 สองกรรณใส่คุ่มหูพระย้า
 สวมใส่กาไลทองหิ้งสองกร
 ถามรงค์เรียงสลอนทั้งซ้ายขวา
 นุ่งยกทองทอลออคา
 ห่มผ้าพื้น โหมอุไรกรอง

(ขุนช้างขุนแผน : 854)

ผ้าอุทุมพร

ผ้าอุทุมพรสันนิษฐานว่า เป็นผ้าที่ทอจากใยมะเคือ แต่ไม่ทราบว่า เป็นผ้าชนิดใด ก็ถือว่าเป็นผ้าที่ใช้เฉพาะพระมหากษัตริย์เท่านั้น ผ้าชนิดนี้น่ามาใช้เป็นภาษาทรงตั้งที่ปรากฏในวรรณคดีไทย เรื่องต่าง ๆ (สมุทรโฆษ ฉบับพิมพ์ จันทวิทย์ , 2524 : 57)

ในบทละครเรื่องอุณรุท กล่าวถึงผ้าอุทุมพรว่าใช้ เป็นภาษาทรงของ กษัตริย์ซึ่งจะ เห็นได้จากการแต่งตัวของท้าวบรมจักร ตั้งข้อความว่า

ภาษาห้องพระรณอุทุมพร
ชื่อ เชียงมั่งกร เล่นสมุท
ชาย ไหวชาย แครง ชมพูนุท
ฉลององค์แย่งชุกกินนรธา

(อุณรุท : 39)

บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก กล่าวถึงพระลักษมณ์ว่าทรงผ้าอุทุมพร เป็นภาษาทรงไว้ตอนหนึ่ง ตั้งข้อความว่า

พระ เชษฐาผ้าทิพย์พื้นทอง
เครือทองรูปราช ไกรสร
พระอนุชาภาษาอุทุมพร
ราชรูปกินนรกรกราย

{รามเกียรติ์ ร.1 (ล.3) : 61}

ในบทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย กล่าวถึงการแต่งตัวของทศกัณฐ์ ก่อนจะออกรบว่า ใช้ภาษาทรงอุทุมพร ดังข้อความว่า

ทรง เครื่องมุธากิเษกสนาน
 สุนทรธารประทีนกลืนเกสร
 สอดใส่สับเพลาเชิงงอน
 ภูษาอุทุมพรพื้นแดง
 เกราะนวมสวมใส่กระสันทรง
 ฉลององค์ทรงข้าวบิณฑ์กำนแย่ง
 เจียรระบาคตาคคิครุขแครง
 บั้นแห่งสายลายแหงประดับพลอย

(รามเกียรติ์ ร.2 : 551)

ผ้าอัครลิต

ผ้าอัครลิต เป็นผ้าชนิดเดียวกับผ้าเยียรบับและ เข้มซาบ คือหอค้วยไหมทองหรือแสงเงินแสงทองกับไหมสียก เป็นลายต่าง ๆ หอให้เห็นลวดลายน้อยเห็นผืนผ้ามากกว่า เพราะใช้ไหมจำนวนมากกว่าแสงเงินแสงทอง (มณีรัตน์ ห้วมเจริญ , 2521 : 41)

ผ้าอัครลิตจะหอมมาจากอินเดียแล้วส่งมาเมืองไทย ลวดลายต่าง ๆ ไม่ว่าจะลายที่กรวยเชิง มักจะเป็นลายทรงเจดีย์แหลม ๆ ขึ้นไป ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของลายอินเดียแท้ ไม่มีลักษณะของลายไทย (สัมภาษณ์ เผ่าทอง ทองเจือ 16 เมษายน 2532) ผ้าอัครลิตนิยมนำมาตัดเป็นเสื้อทรงของเจ้านาย หรือนำมาทำเป็นผ้าปู ผ้าบุลาคที่เรียกว่า ผ้าสุจหนี่ ผ้าอัครลิตนี้ในภาษามลายู แปลว่าผ้าค้วน (ณัฐภัทร จันทวิษ , 2521 : 21)

ผ้าอัครลิตมีกล่าวถึงในวรรณคดีไทยเรื่อง เสภาขุนช้างขุนแผน ตอนที่นางวันทองทำบุญให้ขุนแผนซึ่งนางคิดว่าเสียชีวิต เมื่อครั้งศึกเชียงใหม่ ตั้งข้อความว่า

ว่าแล้วหยิบผ้าที่อย่างดี
ห่อคัมภีร์หม่พระทรงเครื่องให้
ผ้าผืนอัครลิตคักลง ไป
เงินทอง เอาไว้จะสร้างพระ

(ขุนช้างขุนแผน : 276)

บทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธ-
เลิศหล้านภาลัย ก็มีการกล่าวถึงผ้าอัคคีไฉ้ ซึ่งตัวละครที่เป็นกษัตริย์นำมาใช้
เป็นฉลองพระองค์อย่าง เช่นการแต่งตัวของอิเหนา ดังข้อความว่า

สอศิไล์สนับเพลาภาษาทรง
พี่เลี้ยงช่วยใจจงจงจับจัก
ห้อยหน้าเจียรระบาคคาครัด
ฉลององค์อัคคีคลายสุวรรณ

(อิเหนา : 169)

บทละครเรื่องคาคหลิง กล่าวถึงการแต่งตัวของกุกาวิราหยาว่า
นุ่งผ้าชกพื้นม่วง และทรงฉลององค์ด้วยผ้าอัคคีค ดังข้อความว่า

ทรงสอศสนับเพลาเชิงกระหนก
ภาษาแย่งชกพื้นม่วง
ฉลององค์อัคคีคคอกควง
บันเหน่งเพชรรุ่งร้องพรรณราย

{คาคหลิง (ล.1) : 506}